

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, НАВС

Інституційна пам'ять суспільства: тінізаційний аспект

У статті розглядаються особливості інституційної пам'яті вітчизняного суспільства у двох аспектах – ендогенному та екзогенному – як факторів розвитку тіньових процесів.

Ключові слова: інституційна пам'ять, громада як інституційна одиниця незахідних суспільств, архаїзація суспільних відносин, еліта імперських провінцій, «мале» суспільство.

В статье рассматриваются особенности институциональной памяти отечественного общества в двух аспектах – эндогенном и экзогенном – как факторов развития теневых процессов.

Ключевые слова: институциональная память, община как институциональная единица незападных обществ, архаизация общественных отношений, элита имперских провинций, «малое» общество.

The features of institutional memory of domestic society in two aspects: endogenous and exogenous factors of development of shadow processes are examined in the article.

Keywords: institutional memory, community as institutional unit of unwestern societies, archaizing of public relations, elite of imperial provinces, small society.

Постановка проблеми. Пошук причин масштабних загроз із боку факторів тінізації соціально-економічних процесів обумовлюють необхідність створення системної їм протидії, становлення та розвитку теоретичних досліджень тіньових соціально-економічних явищ. У зв'язку з цим розгляд шляхів піднесення теоретичного інструментарію вив-

чення тіньової економіки на основі дослідження інституційної пам'яті суспільства як фактора тінізаційногенного розвитку є актуальним засобом поглиблення вивчення природи тіньових механізмів.

Необхідність протидії тіньовій економіці знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, №84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постановках Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки» (2006, №1767) з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження і зростання, цілому ряді відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тіньової економіки відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, В.М. Поповича, О.В. Турчинова та інших. Значний внесок у розробку адміністративно-правових, кримінально-правових, кримінологічних аспектів протидії тіньовій економіці здійснили вітчизняні вчені-юристи. В той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тіньової економіки, її дисфункційної при-

роди у вітчизняних умовах потребує подальшого спеціального дослідження інституційна пам'ять суспільства як фактор тінізаціїногенного розвитку.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного забезпечення вивчення сутності тіньової економіки на основі дослідження інституційної пам'яті суспільства як фактора тінізаціїногенного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Пошук причин розвитку соціально значущих процесів неминує призводить до вивчення суспільної пам'яті суспільства, зокрема її інституційної складової у двох аспектах – ендегенному та екзогенному.

Науковий підхід до встановлення реальної ендегенної інституційної генетики вітчизняної економіки, на наш погляд, має ґрунтуватися на необхідних і достатніх компонентах детермінізму, які виявляються у двох принципах, що сформулював М. Бунге: генетичному (ніщо не може виникнути із нічого) та принципу закономірності (ніщо не відбувається довільним чином) [1, с. 40]. Спираючись на ці принципи, звернемо увагу на такі особливості національного архетипу, в яких виявляється соціальна пам'ять суспільства.

У сучасній філософії відмічається положення про те, що принципів характеристики інформаційних процесів (свідомості, пізнання) формуються та розвиваються у процесі інтеріоризації зовнішньої практичної діяльності, яка опосередкована предметами, створеними людиною для людини, предметами, в яких втілено суспільно-історичний досвід людства. Інтеріоризація зовнішньої практичної діяльності – переведення у внутрішній план схем мислення, «вручування» предмета в ці схеми, привласнення індивідуальним суб'єктом різних суспільно вироблених способів діяльності і в цьому зв'язку становлення індивідуальної свідомості і самосвідомості – передбачає інтеріоризацію й інституційного компоненту діяльності, в яку включена ця предметна діяльність [2, с. 175–177].

Таким чином, інституційний досвід суспільства активно присутній у сучасній управлінській діяльності і визначає її ефективність, яка обмежена рівнем врахування цього досвіду в діяльності державних та недержавних інституцій. У зв'язку з цим потрібно зазначити, що як сам процес використання знань, інформації має всезагальний характер, так і передача інституційного досвіду, як компонент банку соціальної пам'яті суспільства, теж має всезагальні форми впливу на сучасну діяльність, на весь її простір. Так, наприклад, пам'ять про здебільшого аграрне минуле національної економіки та її обцинні інституційні форми обумовлює прояв цієї пам'яті у всіх новітніх формах діяльності, а не лише у тих з них, які належать до сучасної аграрної сфери, відтворення селянської культурної традиції в політиці, соціальній, духовній сфері, економіці. В той же час наявність самого механізму, який забезпечує безпосередність передачі цього досвіду, наприклад, в межах трудової селянської сімейної організації, або опосередкованість його в межах сучасних високотехнологічних сфер, обумовлює рівень повноти та аутентичності цієї передачі.

Для врахування попереднього цивілізаційного досвіду української моделі інституційних процесів слід звернути увагу на особливості українського менталітету як прояви цивілізаційної пам'яті.

Дослідник українського менталітету О. Кульчицький вважає, що архетипом українського колективного несвідомого є образ доброї родючої Землі, який ґрунтується на віковичному досвіді співіснування народу – хлібороба та Матері–Землі [3, с. 55]. Ряд природно-соціальних факторів вплинули на формування психіки українця, викликали такі стереотипи поведінки, як потайність як реакцію на тиск зовнішніх факторів, домінування малих груп над великими спільнотами, послаблення екстравертної поведінки.

Так, В. Бурега домінуючим прошарком у соціальній стратифікації України бачить селянство, аграрний тип цивілізації та психології, схильність до формування малих груп, згуртованість яких має більш інтимний довірчий характер, ніж це відбувається у великих соціальних спільнотах. Таким малим групам властиві рефлексивні установки, які орієнтовані на самоаналіз, саморозвиток та самодостатність [4, с. 228].

Різниця російської та української ментальності виявляється у різновекторній спрямованості в цілому однорідної за своєю структурою селянською ментальністю. У суспільній свідомості росіян домінує колективістська психологія, тоді як українська суспільна ментальність тягнє до егоцентристських тенденцій на груповому та індивідуальному рівні [4, с. 228].

Культурно-морфологічний аспект формування українського менталітету пов'язаний із периферійністю соціально-економічних процесів в Україні стосовно центрів сучасної домінуючої західної цивілізації та хвиль реформацій, які практично не торкнулися України або вплинули на неї незначним чином. Це пов'язано із занепадом української економіки та державності, її залежності від влади, нав'язаної ззовні – Золотої Орди, Литви, Польщі, Туреччини, Російської імперії, Австро-Угорщини тощо залежним становищем у складі СРСР. Саме це обумовило тяжіння української ментальності до її засад, притаманних традиційному суспільству. На традиційні українські психоповедінкові архетипи наклала свій відбиток загальна євразійська матриця світогляду з домінантою тоталітарного мислення, патерналізму, відповідною вертикальною стратифікацією владних структур та формуванням периферійних організаційних структур, які виступали як модифікація східноєвропейської обцини – знизу. Умовою виживання українського етносу в цих умовах була наявність політики психологічного та політичного конформізму.

Для українця порівняно з росіянином більш притаманне тяжіння до хутірського способу господарювання та психологічно притаманна наявність більш індивідуалістичного характеру. Це, до речі, на нашу думку, відбиває більш збалансований, симетрично-двоїстий характер форм організації економіки України – приватно-обцинний, перехідний від російських форм організації до західноєвропейських.

Суперечки про особливості вітчизняного розвитку мають давню історію в українській культурі. Наприклад, дискусія західників, які виступали за необхідність звертання до західних теорій для пояснення вітчизняних інститутів, і слов'янофілів, які стояли на нетрадиційності, нестандартності соціально-економічної моделі східноєвропейського суспільства, знаходилися у центрі інтелектуального життя протягом усього XIX ст. Знадобилася ціла система соціально-економічних криз, конфліктів, яка охопила західний світ, очевидна нездатність західної цивілізації вирішувати принципи проблеми суспільного життя, неприйнятність моделей реформування економік на західний зразок для незахідних умов, вражаюча стійкість незахідних культур, їх здатність до швидкого розвитку, перш ніж сучасна гуманітарна думка знову повернулася до необхідності визнання інших, незахідних цивілізацій як носіїв самостійних цінностей та законів соціально-економічного розвитку.

Двадцять століття з його фронтальним виходом на політичну, економічну, культурну арену багатьох нових країн, які до цього начебто перебували у затінку історії, найсерйознішим чином сприяло зміцненню уявлення про множинність соціально-економічних умов розвитку різних цивілізацій, які є функцією певного простору і часу. Поширюється думка про циклічність та скінченність життя окремої цивілізації, наявності у неї фаз піднесення, розвитку та занепаду, рис окремо-особливого виду культури. У Шпенглера «цивілізація» являє собою організм, відокремлений від собі подібних і характерний внутрішньою єдністю, – організм, в якому носії даної культури переходять від стану героїчних діянь до механічного функціонування, за яким дану цивілізацію, скільки б не були значимі її досягнення, чекає зупинка внутрішніх джерел розвитку і неминучий розпад, історична смерть.

Одним із найвагоміших здобутків теорії множини співіснуючих цивілізацій та механізмів їх взаємодії є відкриття общини як базової організаційної структури незахідних цивілізацій.

Так, завоювання Великою Британією Індії вперше поставило завдання вивчення її соціально-економічної структури для вирішення суто практичних цілей – налагодження системи її експлуатації. Переломним моментом у вирішенні цих завдань вважається початок 70-х років XVIII ст., коли Ост-Індійська компанія намагалась побудувати власну систему збору податків, відкинувши місцеву, традиційну, організаційно заплутану та малоефективну. У ці ж роки почалося настійливе вивчення соціально-економічного устрою і традиційних інститутів Індії англійськими вченими.

Логічним продовженням цієї роботи було «відкриття» Т. Манро індійської селянської общини та викладення її особливих механізмів у книзі друга Манро, лейтенант-полковника М. Уїлкса (1810). «Внутрішня структура й умови у кожному такому окремому полісі (township), – зазначав М. Уїлкс, – залишалися незмінними, її не стосувалися ніякі революції, ніякі завоювання... Захоплення, узурпації чи революції як такі абсолютно не впливали на них. Завойовник або

узурпатор прямо або через своїх агентів, як суверен або представник суверена адресувався до голови полісу; службовці, кордони, вся форма внутрішнього устрою залишалися незмінно колишніми» [5].

Українські вчені теж приділили значну увагу дослідженню общинних форм господарювання, її особливому значенню у соціально-економічних перетвореннях, їх особливій історичній долі в різних суспільних умовах, зокрема Росії й України, їх зв'язку з новими економічними формаціями, такими як кооперація, які генетично пов'язані з общинними утвореннями.

Так, відомий український економіст М.І. Зібер опублікував ряд окремих статей, а також велике дослідження «Нариси первісної економічної культури», в яких він значне місце відвів дослідженню общинних форм. Нагадавши про те, що сучасне його дослідження вивчення різних сторін життя первісних народів має великі успіхи, вчений підкреслив: «Общинні форми господарства в їх різних стадіях становлять універсальні форми економічної діяльності на різних ступенях розвитку» [6, с. 7].

Найвідоміший український економіст М.І. Туган-Барановський опублікував цілу серію ґрунтовних праць, в яких, на відміну від сучасних українських дослідників, велика увага була приділена майбутньому общинних форм, зокрема досвіду влаштування соціалістичних общин в історії людства та аналізу цього досвіду [7, 8]. Найбільш ґрунтовні з них «Общественно-экономические идеалы нашего времени» (СПб., 1913) і «В поисках нового мира. Социалистические общины нашего времени» (СПб., 1913). Характерною рисою цих праць був той органічний зв'язок ідей соціалізму з ідеями общини – кооперації, який виявляв, надзвичайно переконливо доводив та оригінально інтерпретував М. Туган-Барановський, роблячи значний крок як у розвитку ідей майбутнього суспільства, так і в розвитку його теорії організації господарювання. Він, зокрема, звернув увагу на помітні відмінності в умовах селянського господарства в Росії та Україні, підкресливши при цьому, що це відмінності у межах різного общинного типу організації. Якщо в Росії довгий час, аж до початку XX сторіччя, панувала передільно вирівнююча община, то у корінній Україні передільної общини зовсім не було, і тільки в східній та південній частинах України общинні переділи з'явилися у кінці XVIII віку. В той же час в Україні серед поміщицьких селян кількісних переділів зовсім майже не було з тої причини, що земля дуже цінувалася і кожен селянин міцно за неї тримається. «Таким чином, общини бувших поміщицьких селян середньої Московщини й України, де кількісні переділи майже не вживаються, є тільки формально-вирівнюючими общинами. Через велику викупну плату селяни почали тут визнавати свою надільну землю неначе за викуплену у приватну власність. Значна частина таких общин подібна до часткових общин. Кількісних переділів у цих общинах, як ми сказали, нема, а вживаються тільки переділи якісні» [9, с. 197].

Остання стала ще одним вагомим аргументом великого вченого на користь необхідності врахування генетичної спад-

ковості суспільної організації. М. Туган-Барановський досліджує різні типи й види кооперації, їх соціальні, організаційні та господарські характеристики, роль і можливості у захисті інтересів різних прошарків трудящих, їх можливості щодо зменшення напруги суспільних протиріч. Предмет особливої уваги науковця – сільськогосподарська кооперація різних видів, з розвитком якої вчений пов'язував надії на піднесення рівня ефективності суспільної організації. Особливе значення він приділяє розвитку кооперативного руху в Україні, вбачаючи в ньому шлях не тільки до піднесення економіки, а й до національного та культурного відродження її народу.

Однак, незважаючи на обнадійливі результати дослідження общинних форм, які утворили значний пласт пізнання особливого у розвитку економічних форм, зокрема східноєвропейської цивілізації, у вітчизняній науковій думці запанував євроцентризм, який відкидав існування інших життєздатних цивілізацій, окрім Заходу. Структура сучасного економічного дискурсу, що застосовується протягом останніх ста років у вітчизняних дослідженнях, спирається на систему категорій, на логіку, яка вироблена західною економічною думкою, в тому числі і марксизмом, і які, у свою чергу, виникли на ґрунті закономірностей розвитку західної економіки.

Одним із головних аргументів проти дослідження та розвитку практики щодо можливого застосування (навіть у модифікованому новітньому вигляді) общинних форм є твердження про те, що в Україні досить давно вже не існує общинних форм, а система общинного землеволодіння – це суто російський феномен, який впродовж кількох століть силоміць насаджувався й серед українського народу, що і зумовило катастрофічне відставання України від європейської цивілізації [10, с. 126].

Вивчення країн «селянської цивілізації», втягнутих у сучасну капіталістичну систему як її периферія, дало можливість зробити принципові висновки. Головний зміст їх виявляється у наступному: капіталістична організація в цих країнах не могла витіснити організаційні форми, побудовані на общинних засадах. І не тільки не могла витіснити і трансформувати економічну структуру на властивих їй засадах, а й мала суттєву потребу у зміцненні альтернативних форм. Інакше кажучи, для проникнення та розвитку в певному секторі економіки країн капіталістичної периферії капіталістичних форм, інші сектори цієї економіки повинні були «відступити» до засад організації, побудованих на общинній пам'яті, перетерпіти свою «архаїзацію», стати більш традиційними за своєю структурою, ніж до цього. Капіталістична модернізація в країнах «селянської цивілізації» призводить до утворення двоїстої структури суспільної організації, посилення економічного фундаменталізму, общинної соціальної пам'яті у суспільних структурах і одночасного посилення тінізації економічного життя. Це пов'язано хоча б з тим, що посилення двоїстої суспільної структури означає різкий поштовх до розвитку неформальних структур управління. Саме у зв'язку з цим А.В. Чаєнов підкреслював той факт, що сімейне тру-

дове господарство, маючи особливий спосіб внутрішньої організації, робить його непрозорим для діючої системи суспільного контролю, його внутрішній («суб'єктивний») уклад взагалі неможливо зробити об'єктом аналізу при поверховому погляді [11, с. 143].

Таким чином, у залежних, некапіталістичних країнах – у соціально-економічному просторі, що виділився з традиційних засад розвитку під впливом капіталістичного тиску розвинутих країн, розвиваються не стільки власне капіталістичні порядки, скільки такі псевдодокапіталістичні, архаїчні перетворені укладні форми, з якими у докапіталістичний період периферійні країни не стикалися чи стикалися лише в обмеженому обсязі. У цих країнах капіталістичні відносини вироблюються, регресують у передуючі їм укладні форми. І це, по суті, регресивні форми самого капіталу, які історично не передують самому капіталізму, але виникають з нього внаслідок його ж тиску, ним же самим породжуються. Ці форми становлять величезну частину економічної структури цих суспільств, водночас вони приречені на виштовхування за межі пануючого офіційного укладу цих суспільств – провідників впливу західного суспільства та його економіки, перебуваючи у тіні цього укладу. Іншими словами, щоб у будь-якій некапіталістичній країні міг виникнути сектор сучасного капіталістичного виробництва, інша – більша частина повинна відступити до общини, перетерпіти архаїзацію, стати більш традиційною, ніж раніше, інтегруватися з більш регресивними, позаофіційними тіньовими формами.

Просування капіталізму у країни з общинною пам'яттю потенційно посилює в цих останніх закриті, тіньові зони економічного простору, в яких у величезних обсягах здійснюються тіньові процеси. Так, широке використання у тіньовій господарській практиці України форм діяльності, пов'язаних із здійсненням неліцензійної, нелегальної діяльності, ухиленням від оподаткування, відбиває загальну закономірність посилення архаїзації економічних відносин, діалектичного повернення, зокрема, до генетичної пам'яті функціонування натуралізованого, автарктичного, значною мірою слабо пов'язаного з діяльністю держави, селянського суспільства.

Ендогенний аспект інституційної пам'яті вітчизняного суспільства обумовлений здебільшого тінізаційними властивостями імперських впливів, тінізаційною специфікою існування вітчизняного суспільного простору як імперської провінції. Не вдаючись до широкого аналізу сутності імперій, зокрема російської, особливості їх впливів на соціальну національну пам'ять, що виходить за межі обсягів цієї роботи, зауважимо, що загальні висновки щодо сутності імперських впливів зв'язані з їх гетерогенністю, нерівноправністю відносин між центром і периферійними утвореннями, особливостями інституційної організації суспільного простору, коли всі периферійні співтовариства зв'язані з центром і слабо зв'язані напряму між собою [12, с. 27].

Для імперій є характерним авторитарний спосіб інтеграції територій і суспільства провінцій «зверху» [12, с. 64–65]. Та-

ким чином, більш вагоме значення для імперського управління має вертикальний характер політичних зв'язків у порівнянні з комбінацією зв'язків горизонтальних і вертикальних, характерних для аграрних цивілізацій. Неадекватний – автократичний спосіб інституційних зв'язків звичайно призводить до посилення феномену «малого» суспільства щодо пануючого імперського. Для нього є характерними відсутність чітких кордонів між сферами діяльності, персоніфікація відносин, недосконалість механізмів контролю насилля та дуалізм норм [13, с. 15–30]. Посилення «малого» суспільства означає утворення могутнього підґрунтя тінювих процесів.

При дослідженні тінювального впливу імперської організації на «мале» суспільство особливої уваги потребує аналіз тінювального потенціалу її «кадрової» політики, особливий спосіб формування місцевої еліти. Так, набагато простіше й ефективніше імперія розширюється за допомогою розбещення аристократії імперських провінцій з моделлю «солодкого життя» власних верхів [14, с. 201]. Для цього використовується найширший комплекс заходів імперського (постімперського) впливу – освітньо-виховних, інформаційних, агентурних, культурологічних, релігійних, політичних, фінансових, психологічних тощо.

Особлива історична спадкова компліментарність багатьох поколінь вітчизняної провінційної еліти до імперської адміністративної системи, на наш погляд, призвела до відпрацювання такого режиму вітчизняного державного управління, який у постімперські часи сприймається населенням як окупаційний, репресивний.

У зв'язку з цим у слов'янському суспільстві, в Україні зокрема, процес трансформації соціально-економічних структур, їх елітних прошарків мав суттєві девіантні прояви – стикався із суттєвими обмеженнями щодо ефективності розвитку сторін дихотомії – адаптація, запозичення – національні традиції, був пов'язаний з втратами якості соціального розвитку – наявністю соціальної конфліктності, системних кризових явищ, тінюзації суспільних відносин.

Є дві причини, на думку О. Вишневецького, появи нової еліти в Росії у XIX ст., яка несла у собі великий кризовий потенціал порушення балансу протистояння, дихотомії – запозичення західних цінностей – розвиток традиційних цінностей: ускладнення самого російського життя і європейські впливи. Початково головною була перша з цих причин. Через виховання на західний кшталт вельми нечисленні дворянські та напівдворянські кола «з поспішністю зради» (Герцен) сприйняли західні культурні досягнення і першими відчували себе новими людьми. «Відступники всіх станів, ці нові люди, ці моральні різночинці склали не стан, а середовище» (Герцен), в якому і відбувся найважливіший у російській історії зсув: склався новий людський тип – протилежна соборній автономна особа. Вона по-іншому бачить, по-іншому відчуває. У неї інші цінності, інші мотиви поведінки. Вона поводить себе достатньо раціонально, але все ще не розсталася із соборністю. З'являються напівнові, напівсоборні люди. Це середовище слугувало лабораторією, в якій усвідомлювались проблеми нової, не соборної, індивідуалістичної культури [15].

Старі вади національної еліти, як і російської в цілому, щодо зради інтересів суспільства особливо яскраво проявились на етапі занепаду радянського суспільства, спричинивши масштабну тінюзацію суспільних, передусім економічних, відносин, розвиток економічної злочинності в середовищі вищих органів державного управління, головними суб'єктами якої є представники елітного прошарку (як на етапі розпаду радянської системи, так і побудові квазіринкової).

Необхідність проведення глибокої структурної перебудови суспільства, проведення масштабної індустріалізації виявили потребу у формуванні нової радянської еліти, яка згодом набула станового закритого характеру. Саме реставрація замкнених станів (особливо бюрократії) являло найбільшу загрозу перетворення державно-адміністративної системи на найбільше гальмо ефективним трансформаційним процесам, рушійну силу тінювої експлуатації суспільства у вузькокорисливих інтересах.

Створення у 1923 році номенклатури – нового елітного стану, який поєднав у масштабі країни кадри управління в єдину, підпорядковану центральній владі силу, що не мала природних механізмів зв'язку із суспільством, – цей зв'язок був обмежений соціальною пам'яттю лише одного покоління, це створення не передбачало механізмів захисту традиційних цінностей суспільства – сам захист мав ідеократичний характер, що заперечувало і всіляко обмежувало соціальну пам'ять суспільства. Така еліта була приречена на швидке переродження у суто паразитичний стан. За цих умов успадкування прав і привілеїв розбещує вищі стани, відбувається дегенерація еліти. Війни і потрясіння затримують цей процес, частково активізують соціально значні прояви діяльності еліти, але в більш сприятливий час, коли посилюються зовнішні зв'язки, процес виродження прискорюється.

Форма пізнього, наздоганяючого розвитку радянського суспільства надавала вищий ранг національних цінностей завданню модернізації промислової бази суспільства, передовсім розвитку військово-промислового комплексу за рахунок максимального використання можливостей зовнішньоекономічних обмінів із Заходом. Сфера зовнішніх відносин – політичних, економічних, яка у зв'язку з наявністю високого суспільного статусу і прикордонної економіки давала швидке збагачення і служила перепусткою у вищі поверхи влади, коридори кар'єри, стала улюбленою сферою діяльності нових поколінь радянської еліти. Інтенсивність зовнішніх зв'язків із Заходом, обслуговування функції щодо запозичення досягнень його соціально-економічного розвитку разом з обмеженням впливу вітчизняних традиційних структур, як соціальне явище, підготували підґрунтя для поступового переродження елітного прошарку, переходу його на квазізахідні цінності.

Висновки

Таким чином, інституційна пам'ять вітчизняного суспільства у ендегенному та екзогенному аспектах має найсуттєвіші тінізаційногенні фактори. Накладання дії одного аспекту на інший спричиняє дію потужного синергетичного ефекту посилення тінізаційних процесів. Так, ендегенний аспект інституційної пам'яті виявляється в тому, що просування капіталізму у країні з обцинною пам'яттю потенційно посилює в цих останніх закриті, тінюві зони економічного простору, в яких у величезних обсягах здійснюються тінюві процеси. Так, широке використання у тінювій господарській практиці України форм діяльності, пов'язаних із здійсненням неліцензійної, нелегальної діяльності, ухиленням від оподаткування, відбиває загальну закономірність посилення архаїзації економічних відносин, діалектичного повернення, зокрема, до генетичної пам'яті функціонування натуралізованого, автарктичного, значною мірою слабо пов'язаного з діяльністю держави, селянського суспільства.

При дослідженні екзогенного аспекту щодо тінізаційного впливу імперської організації на «мале» суспільство особливої уваги потребує аналіз тінізаційного потенціалу її «кадрової» політики, особливий спосіб формування місцевої еліти. Так, набагато простіше й ефективніше імперія розширюється за допомогою розбещення аристократії імперських провінцій з моделлю «солодкого життя» власних верхів. Цей аспект не може не мати найсуттєвіші тінізаційні складові.

Глибока системна криза, коли надзвичайно ослаблені всі захисні механізми держави, створює особливо сприятливі умови для піднесення деструктивної для суспільства діяльності елітарних прошарків, — керований ними сектор економіки остаточно перетворюється на паразитичний. Виступаючи як один із головних носіїв західної економічної експансії у традиційне суспільство, елітний сектор сам складається із регресивних форм капіталу, які історично та генетично не передують самому капіталу, але є наслідком цієї експансії як системоутворюючого явища. Саме з цими

псевдотрадиційними формами капіталу пов'язаний надпотужний процес гібридизації влади, розвитку корупції, масштабної тінізації, а також втечі капіталу за кордон.

Список використаних джерел

1. Бунге М. Причинность / М. Бунге — М.: Иностранная литература, 1962. — 511 с.
2. Лекторский В.А. Субъект, объект, познание / В.А. Лекторский. — М.: Наука, 1980. — 358 с.
3. Українська душа: [зб. наук. робіт]. — К.: Фенікс, 1992. — 128 с.
5. Wilks M. Historical Sketches of the South of India, in an Attempt to trace the History of Mysoor / Wilks M. — London, 1810. — P. 121.
6. Зибер Н. Избранные экономические произведения: в 2-х т. / Н. Зибер. — Т. 2. — М., 1959. — 694 с.
7. Туган-Барановский М.И. Социалистические общины последователей Оуана и Фурье / Туган-Барановский М.И. // Вестник Европы. — 1913. — №2. — С. 179–197.
8. Туган-Барановский М.И. Социалистические общины нашего времени / Туган-Барановский М.И. // Вестник Европы. — 1913. — №3. — С. 170–193.
9. Туган-Барановский М.И. Политическая экономия / М.И. Туган-Барановский. — К.: Наукова думка, 1994. — 264 с.
10. Гальчинский А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А.С. Гальчинский. — К.: Українські пропілеї, 2001. — 320 с.
11. Чаынов А.В. Крестьянское хозяйство / А.В. Чаынов. — М.: Экономика, 1989. — 492 с.
12. Наследие империй и будущее России / Под ред. А.И. Миллера. — М.: Фонд «Либеральная миссия»; Новое литературное обозрение. — 2008. — 528 с.
13. Олейник А.Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти / А.Н. Олейник. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 418 с.
14. Хомяков П.М. Свои и чужие: драма идей / П.М. Хомяков. — М.: Полиграфист, 2003. — 416 с.
15. Кризис русской соборности и консервативная модернизация в СССР [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://scd.centro.ru/5.htm>

Т.Е. МИРОШНИЧЕНКО,

к.е.н., Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Соціальна складова модернізаційної політики сталого розвитку національної економіки

У статті розкриваються питання соціальної складової модернізаційних процесів національної економіки, зазначаються особливості сталого розвитку та місце в них соціальних процесів.

Ключові слова: соціальні процеси, сталий розвиток, модернізація, національна економіка, глобалізація, зовнішньоекономічна діяльність.

В статье раскрываются вопросы социальной составляющей модернизационных процессов национальной экономики, отмечаются особенности устойчивого развития и место в них социальных процессов.

Ключевые слова: социальные процессы, устойчивое развитие, модернизация, национальная экономика, глобализация, внешнеэкономическая деятельность.